

A Báró Eötvös Loránd Menedékház 2019-ben (A szerző felvétele)

Eötvös Loránd emlékét hirdető BEAC-Maxi-nak,¹² mely az utóbbi években már Turista Kékszalag 110 kilométeres teljesítménytúra néven szerepel.

Báró Eötvös Loránd halálának 100. évfordulója alakalmából 2019-ben nagyszabású ünnepséggel és előadássorozattal is megemlékeztek a turista-hegymászó Eötvösről, az MTE első elnökéről.¹³ Újabban pedig felújították az eredeti, 125 éve felavatott menedékházat is.

Végezetül szóljon maga az ünnepelt, a 175 éve, 1848. július 27-én született Eötvös Loránd: „Turista az, a ki útra kel azért, mert foglalkozásának egyformasága, gondjainak sokasága közepett álmaiban feltűnik előtte egy olyan szebb világ, melyben zöldebb a fű, kékebb az ég, magasabbak a hegyek, szebbek vagy különösebbek a házak, barátságosabbak az emberek, s aki ez álomkép eredetijét fáradtságtól vissza nem riadva keresi – keresi, s mert hiszen e földön élünk, talán soha meg nem találja, de azért jó kedvét el nem veszti, hiszen örömet éppen ez a keresés teszi.”¹⁴

Kis Domokos Dániel

12 Az újabb turistaegyesületekről lásd: *Bánhidai Attila*: Újjáalakult a Magyarországi Kárpát Egyesület. *Turista Magazin* 1992. No. 10. 24–26.; *Mészáros János*: A BEAC Maxi története. *Sportturisztikai Híradó* 1998. No. 5. 5–6.

13 Emléktábla-avatás Dobogókőn. 2019. április 6. 11:00. Szervező: Magyar Turista Egyesült. Megemlékezés Eötvös Lorándról, az MTE első elnökéről 2019. április 6-án 11 órakor Dobogókőn a Báró Eötvös Loránd Menedékházban; https://magyarturistaegyesulet.hu/2019-03-01_megemlekezés-eotvos-lorand-az-mte-első-elnöknek-halalanak-100-es-evfordulojan/

14 Elnöki megnyitó a M. K. E. Budapesti Osztályának 1891. február 14-én tartott közgyűlésén. *Turisták Lapja* 3 (1891) No. 2. 25–28. A titkár ekkor Thirring Gusztáv, a pénztárnok Károlyi György. A beszéd szövege egy az egyben, a legelejéről és a végéről a kimondott egyesületi ügyekkel kapcsolatos részek elhagyásával, megjelent még: *Herkules* 8 (1891) No. 9. (máj. 1.) 4–5.

Száz éve született Diószegi Vilmos etnográfus, a sámánizmus világhírű kutatója

Idén ünnepeljük Diószegi Vilmos magyar etnológus születésének 100. évfordulóját. Út-törő tudós volt, aki mind az etnológia, mind a turkológia területén képes volt maradandót alkotni. Ő volt az első európai, aki rendszeres és szisztematikus terepmunkát végzett Dél-Szibéria és Észak-Mongólia türk és mongol népei között, és Magyarországon meghatározó alakja, sőt, alapítója volt a szibériai sámán folklór és turkológia kutatásának.

Vámbéry Ármintól (1832–1913) kezdve a magyar turkológia elsősorban az Oszmán Birodalomra, Iránra és Turkesztánra (Közép-Ázsiára az Aral-tóig) fókuszált, és mint a magyar keletkutatást általában, e tudományterület képviselőit is elsősorban a magyar kultúra ázsiai kapcsolatainak feltárása motiválta. Az ősmagyarok ugyanakkor a Nyugat-Török (On-og) Birodalom részei voltak (603–657), így kultúrájukra és nyelvükre a belső-ázsiai törökök (Altaj–Szaján régió) voltak nagyobb hatással.

Diószegi a dél-szibériai sámán hagyomány tanulmányozása során rájött, hogy annak számos párhuzama van a magyar folklórral és hiedelemvilággal. Kandidátusi értekezését is erről a témáról írta, majd jelentette meg (*A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*, 1958).

Diószegit méltán nevezhetjük etnológusnak és a szibériai turkológia specialistájának is. Tanulmányozta a szibériai türk, mongol, tunguz és uráli (szamojéd és obi-ugor) népek etnikai kapcsolatait, így fontos adatokkal szolgált nemcsak az ősmagyarság etnikai történetéhez, de a térség népei közötti kapcsolatok értelmezéséhez is. Felismerte, hogy a sámánfolklór és gyakorlatok megvilágíthatják a különböző népcsoportok interetnikus kapcsolatait, történetüket. Utolsó posztumusz cikkében szoros kapcsolatot fedezett fel a szibériai türk (baraba, altaj-telengit, hakasz) sámándobok rajzai és mitológiájuk között (*Pre-Islamic Shamanism of the Baraba Turks and some Ethnic Conclusions*, 1978).

ÉLETE

Diószegi Vilmos 1923. május 2-án született Budapesten. Családja apai ágon felvidéki (kelet-szlovákiai) cipszer származású. Édesapja műszaki rajzoló, édesanyja háztartásbeli volt, két gyermeket neveltek, Vilmost és hét évvel fiatalabb húgát. A kisfiú nyolcévesen látta *A magyarok bejövetele* című Feszty-körképet, amelyen felfigyelt a női sámán alakjára, aki áldozatot mutat be. Ez a kép megragadta a fantáziáját, és talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy később a kereszténység előtti magyar hiedelmek tanulmányozására, valamint a szibériai sámánhagyomány vizsgálatára szánta életét.

Diószegi Vilmos (HUN-REN
BTK Néprajztudományi Intézet,
Adattár)

Középiskolás éve alatt kezdett törökül és japánul tanulni, majd az érettségi vizsgáján találkozott az Pázmány Péter Tudományegyetem (ma ELTE) Török Tanszékének akkori vezetőjével, Németh Gyulával (1890–1976), aki filológiai tanulmányok választására ösztönözte. Miután beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem (1941), megismerkedett a turkológia és mongolisztika neves tudósával, Ligeti Lajossal (1902–1987) is, aki a Belső-Ázsiai, és (Pröhle Vilmos 1942-es nyugdíjba vonulása után) a Kelet-Ázsiai Tanszék vezetője volt. Diószegi türk, mongol és tunguz filológiát tanult az egyetemen. Ligeti meggyőzte, hogy ismerje meg a mandzsu nyelvet, amely fontos volt Baráthosi Balogh Benedek (1870–1945) sámán anyagainak tanulmányozásához. Baráthosi többek között az Amur folyó mentén a nanajok és az ulcsák körében végzett terepmunkát (1908–1914), akiknek nyelve közeli rokonságban van a mandzsuval, mindkettő a mandzsu-tunguz nyelvek déli ágába tartozik. 1944–1947 között Diószegi a Belső-Ázsia Tanszéken tanult, ahol később mandzsu-tunguz filológiából doktorált.

1947-ben a Néprajzi Múzeumban kezdett dolgozni, ahol Baráthosi anyagait tanulmányozta, aki a sámánfolklor is kutatta (lásd Diószegi: *The Three-Grade Amulets among the Nanai* [Golds], 1968). Közben elkezdte magyar parasztság folklorjának és hiedelmeinek „pogány” (kereszténység előtti) elemeit is vizsgálni. Szibériában szeretett volna terepmunkát végezni, de a Szovjetunió-beli politikai helyzet, a bolsevik elnyomás, a szakrális hagyományok ellen fellépő kultúrpolitika ekkor még nem tette lehetővé terve megvalósítását. 1954-ben rövid utazást tett Törökországban, ahol meglátogatta a *jörüik* (nomád) türkméneket Bursa város környékén (az Ulug dag-hegységben: Bozüyük, Aksutekke, Acisu falvakban).

Az 1956-os magyar forradalom leverése után, amelyben lelkesen részt vett, a moszkvai hatóságok meglepően engedékenynek mutatkoztak és lehetővé tették néhány kiválasztott magyar tudós számára a kutatást a Szovjetunióban és Mongóliában. 1957-től Vikár László (1929–2017) etnomuzikológus és Bereczki Gábor uráli filológus (1928–2012) Volga (Edil) régióban végzett terepmunkát (kazanyi tatár, baskír, csuvas, mari, udmurt terepeken). Ugyanebben az évben Kara György (1935–2022) mongol filológus, Kóhalmi Katalin (1926–2012) tunguz filológus és Róna-Tas András tibetológus, majd 1959-ben Gábori Miklós régész fizikai antropológus látogathatott Mongóliába.

1957-ben Diószegi is engedélyt kapott arra, hogy Szibériában végezzen terepmunkát, de eredeti terve helyett, hogy az Amur-vidéken utazzon, végül a Bajkál-vidéken (az chired-bulagad burjátok között) és Dél-Szibériában (hakasz és tuva) kutathatott. 1957 és 1964 között ő volt az egyetlen európai tudós, aki terepmunkát végezhetett a hakasz (szagaj), tuva és tofa, altaj-telengit, kumandi, a nyugati (bulagad), és a keleti (hori) burját, valamint a hamnigan, urianhai, darhad és toha-cátan népek körében. Sámán folklor gyűjtött és sámán gyakorlatokat vizsgált a helyi török és mongol nyelvű népek között. Ezen kutatásai, illetve e terepmunkákhoz kapcsolódó publikációi révén vált elismertté előbb közvetlen kollégái körében, majd később ezeknek köszönhetően vált méltán világhírűvé is.

Diószegi a kutatóútjai nagy részét a helyi városok (Szentpétervár, Moszkva, Irkusztk, Krasznojarszk, Novoszibirszk, Ulánbátor) múzeumaiban és kutatóintézeteiben töltötte, ahol az adattárakkal, archívumokkal, tárgygyűjteményekkel ismerkedett. Ezekből a városokból utazott egy-kéthetes terepmunkákra, de igazán otthonosan a múzeumi raktárakban érezte magát. Leghosszabb terepmunkái (a tofa és darhad-toha [nála catán] népek között) három-három hétig tartottak. Mivel nem volt alkalma a helyi türk és mongol nyelvek elsajátítására, oroszul beszélő helyi embereket kért meg, hogy munkáját segítsék. A kor politikai körülményeiből következően a helyi pártfunkcionáriusok jóindulatú támogatá-

sát is meg kellett szereznie ahhoz, hogy terepre jusson és kutathasson a sámánizmus témakörében. Naplói és levelei is arra utalnak, hogy Diószegi nem nagyon vehetett részt sámán-szertartásokon, amelyeket akkortájt csak titokban végezhettek. A sámánok, az őket – és a buddhista lámákat, illetve a hívőket egyaránt – üldöző kommunista funkcionáriusoktól, KGB-ügynököktől való félelmükben gyakran letagadták, hogy időnként végeznek még szertartásokat. Máskor, a velük kapcsolatos társadalmi elvárásoknak megfelelően betegnek vagy együgyűnek tették magukat. Ezzel együtt elmondhatjuk, hogy Diószegi rendkívül értékes és gazdag anyagot gyűjtött. Gyűjtései egy meghatározott kor társadalmának dokumentumai, fontos összekötő kapcsot jelentenek, és megkerülhetetlenek a szovjet kor előtti és utáni szibériai, és mongóliai terepkutatások között (1920–1990).

TEREPMUNKÁK SZIBÉRIÁBAN

Diószegi első terepmunkája során (1957 szeptemberében) az Angara-parti Irkusztk közeli bulagad-burjátok közé látogatott, ahol a helyi származású folklorkutató professor, Nagyevsda Saraksinova segítségével végeztek folklorgyűjtéseket. Egy öreg mesemondóhoz (Apollon Torojev) mentek, majd egy öreg sámán (Hadi Hanhajev) készített nekik lófejes sámánbotot. Diószegi ezután a Jenyiszej-parti Krasznojarszk városába utazott, ahonnan a Szajan északi részén élő hakaszok szagaj nemzetsége körébe látogatott el (1957 szeptemberében). Itt egy fiatal helyi tanító, Vaszilij Szuncsugasev segített neki a munkában. Adatokat gyűjtött a sámánok beavatásáról, azt is látta, ahogyan az egyik szagaj sámán (Jegor Kizilászov) szellemhívó énekének előadása közben transzba esik.

A telet az egykori Leningrádban töltötte, ahonnan csak nyáron tért vissza Szibériába. Három hétig maradt a Szajan-hegység tajgáiban a réntartó tofák között (1958. július), ahol több sámántól (Kokujev, Izotov, Bolhojev) is sikerült énekeket gyűjtenie. Munkájában Ungustajev nevű helyi tanító segítette. Dobverőt (*orba*) és fejviseletet (*böhrk*) is készítettek neki. Visszatért Krasznojarszkba, majd Tuva fővárosába, Kizilbe utazott. Innen három terepmunkát indított: Tozsu és Ká-hem járásokba Kelet-Tuvaföldön, majd Csadána járásba nyugaton (1958 augusztusában). Tozsuban nem találkozott sámánnal, csak a helyiek-től gyűjtött sámánénekeket. Ká-hemben találkozott Szalcsak Szüzükpen sámánnal, aki szintén révületbe esett éneklés közben. Csadána járásban Mongus Szizsep sámán asszony nemezházában mutatta meg neki szellemívását a dobót helyettesítő szalagos botjával. Állítólag erről még a Diószegit kísérő irkutzki tévéstáb filmfelvételt is készített, de az anyag elveszett.

Két év múlva a Magyarországon doktoráló mongol tudós, B. Rincsen (1905–1977) hívta meg hazájába. Diószegi három hónapot töltött Mongóliában, de ezalatt csak három rövidebb terepmunkát tudott végezni. Sz. Badamhatan (1934–1988) mongol néprajzos kíséretében Északkelet-Mongóliába utazott (Dornod-megye), ahol hori-burját és hamnigan (elmongolosodott evenki) csoportok körében gyűjtött (1960. május). Találkozott egy burját sámán asszonnyal (Semed), de ő betegnek tette magát.

Ezután az észak-mongóliai Mörön érintésével a Hövszgül-tó keleti partjára ment (1960. június), ahol főleg az urianhai (elmongolosodott tuva) etnikum körében gyűjtött. Azt is elérte, hogy a möröni börtönből kiengedtek egy letartóztatott darhat sámánt (Dzs. Damdin), akitől így énekeket is sikerült felvennie. Visszatért Ulánbátorba, de még ugyanabban a hónapban újra ellátogatott a Hövszgül-tó nyugati felére, ahol darhatok és réntartó (cátan) tohák élnek a Szajan tajgáiban. Itt több darhat sámántól gyűjtött (Sagdar, Barii, Horló, Baldzsinnjam), és darhat sámánsírokat (*aszar ongon*) is felkeresett. Sikerült sámántárgya-

kat is szereznie, amelyek most a hazai Néprajzi Múzeum Ázsia-gyűjteményének értékes darabjai. Munkáját a helyi tanító, O. Pürev segítette, aki később maga is híres sámánkutató lett.

Utolsó szibériai terepmunkájára 1964-ben került sor, amivel nagy álma teljesült, hiszen a tuvák és hakaszok után sikerült eljutnia az Altajba is. Novoszibirszkából Gorno-altajszk városába utazott, majd először az Altajtól északra, a Bij folyó mentén élő kicsiny kumandi nép körében járt gyűjtőúton, ahol kétszer két hetet (1964. augusztus és szeptember) töltött és két sámánnal (Anton Lemzsin, Szirga Pelekova) is találkozott. Egy öreg kumandi (Satabalov) a lóáldozatot is modellezte neki. Kísérőnek Potapov tanítványa, a kumandi származású Feofan Szatlajejev vállalkozott ezen az úton, akinek közreműködése több tekintetben is megkérdőjelezhető.

Innen a hónap végén mongóliai határ közelében fekvő Kos-agas járásba utazott, amelyben vegyesen telengitek és kazakok laknak. A gyűjtés sikeresen indult, találkozott egy telengit sámán nővel is. Pár nap múlva azonban bedagadt a lába, így két hetet Kos-agasban kellett kórházban töltenie (1964. október). A kórházból aztán visszatért Gorno-Altajszkba, az út közben még gyűjtött két napig. Naplóját azonban elvesztette, így csak keveset tudunk telengit terepmunkájáról.

Diószegi rossz egészségi állapotban érkezett haza utolsó útjáról 1964-ben. Kórházi kezelése alatt sokat fogyott. Ráadásul Anohin anyagainak visszaadása az altajai helytörténeti múzeumoknak feldühítette Leonyid Potapovot, a Néprajzi Múzeum és az Akadémiai Kutatóintézet (Kunstkamera) igazgatóját, így nem kapott lehetőséget többé, hogy a Szovjetunióba utazzon. Élete utolsó nyolc évében hiába várta a tervbe vett szibériai terepmunka engedélyezését, s közben egészsége is tovább romlott.

Nagy terve, hogy több monográfiában foglalja össze a különböző dél-szibériai türk és mongol népek sámánhagyományait, nem valósult meg, bár több úttörő cikket is közölt kutatásairól. Élete vége felé egyre inkább az altajai (türk, mongol, tunguz) és uráli (szamójéd, hanti, manysi) népek interetnikus kapcsolatai foglalkoztatták. Épp a szibériai (baraba) tatár sámánfolklórról szóló cikkén dolgozott 1971-ben, amikor egészségi állapota drasztikusan leromlott. A Néprajzi Intézetben munka közben esett össze. Több hónapig kómában feküdt, majd egy budapesti kórházban meghalt. A fáradhatatlan munkabírása és állhatatos terepkutatások után a budai Farkasréti temetőben talált békét, végső nyugalmat.

Somfai Kara Dávid

HÍREK

Magyar tagok a Múzeumok Nemzetközi Tanácsában. Megtisztelő elismerést kapott a magyar múzeumi szakma. A közelmúltban három magyar szakembert is beválasztottak a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa, az ICOM egy-egy bizottságába. Varga Benedek, az MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Adattár igazgatója, a Nemzeti Múzeum korábbi főigazgatója, illetve az ICOM Magyarország korábbi elnöke a stratégiai tervezésért felelős Strategic Plan Committee tagja lett, Sári Zsoltot, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettesét, az ICOM Magyarország elnökét az etikai bizottság tagjává választották, Galambos Henriettát, a Szépművészeti Múzeum jogi főosztályának vezetőjét pedig a jogi munkacsoportba delegálták. (Rác András. Magyar Nemzet 2023. szept. 5.)

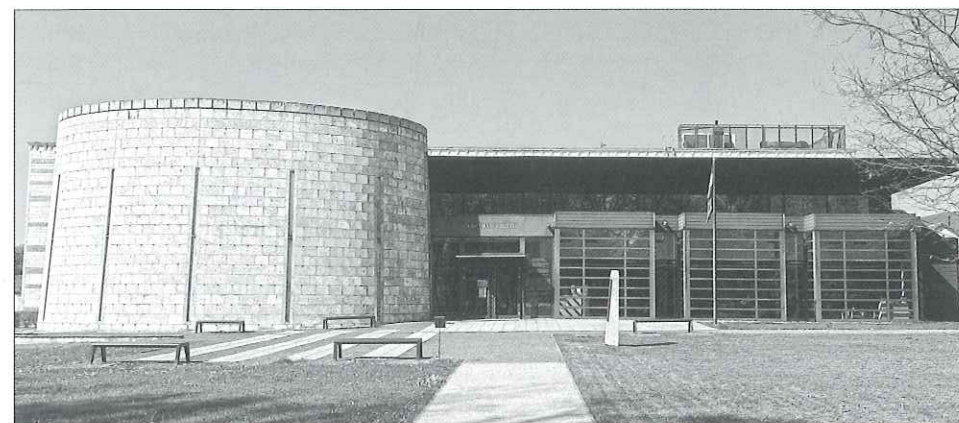
KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

Petőfi, 200

„Egész uton – hazafelé”

Petőfi vándorlásai

2023. május 12-én megnyílt a Petőfi Irodalmi Múzeum – A Magyar Nyelv Múzeuma időszaks Petőfi-kiállítása. Több évfordulót is ünnepelünk Széphalmon: Petőfi Sándor 200. születésnapja mellett a 150 éves Kazinczy Ferenc Emlécsarnokot (1873-ra épült fel a nagy nyelvújító egykori háza, pontosan háló- és dolgozószobája helyén) és a 15 éves Nyelvmúzeumot (2008. április 23-án nyílt meg).

A Magyar Nyelv Múzeuma (Nagy Andrea felvétele)

A Magyar Nyelv Múzeuma anyanyelvünk közgyűjteményi és közművelődési otthona, az anyanyelvápolás intézménye, s benne kitüntetett helye van a művészetté emelt nyelvnek, a szépirodalomnak. Rendszeresen megemlékezünk klasszikus íróinkról, költőinkről, akik nyelvi példát, stílusmintát, mondjuk ki bátran: nyelvi normát is adnak nekünk. Irodalmi kiállításaink elsődleges helyszíne Akadémiai Termünk. Kazinczy 1828 tavaszán részt vett a Magyar Tudós Társaság megalakulását előkészítő ülésorozaton, s lerajzolta azt a nagy, ovális alakú asztalt, amely körül ültek a tanácskozők. Ez a rajz ihlette meg Radványi György építész, aki megálmodta az ellipszis formájú, kívülről bástyának ható épületrészt. Befogadta már e terem az elmúlt másfél évtizedben Kölcseyt, Madáchot, Karinthyt, Kosztolányit, Arany Jánost. Korábban kiírtuk az Akadémiai Terem falára, jó magasra, Berzsenyi Dániel idézetét (a múzeum első igazgatója, a honismereti mozgalom elkötelezettje, az idén júliusban elhunyt Fehér József javaslatára): „Mi az hát, ami a magyart emelheti? / Valóban nem más, mint az ész s erkölcs. / Csak úgy állhat meg a mi kis testünk, / Ha az